

به نام پروردگاریکنا

امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

دکتر اصغر افتخاری

دانشیار دانشگاه امام صادق (ع)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم‌خان‌زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۳۱۷۱۹۲

امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

مؤلف: دکتر اصغر افتخاری

ویراستار: فاطمه پناه دفتری

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مسئول فنی: عرفان بهار دوست

چاپ اول: ۱۳۹۲، چاپ دوم: ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: الغدیر

قیمت: ۹۶۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: افتخاری، اصغر، ۱۳۴۷ -

عنوان و نام پدیدآور: امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی / اصغر افتخاری؛

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۶۴۷ ص.؛ جدول، نمودار.

شابک: 978-964-426-646-1

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۹۹.

یادداشت: نمایه.

موضوع: امنیت اجتماعی -- اسلام

موضوع: امنیت اجتماعی -- قرآن

موضوع: امنیت اجتماعی -- ایران

شناسه افزوده: دفتری، فاطمه پناه، ویراستار

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ الف۷/الف۷BP۲۳۱

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۱۳۰۴۵

تقدیم به

معلم اخلاق و مروج نظریه علم دینی؛

حضرت آیت الله محمد رضا مهدوی کنی

فهرست اجمالی مطالب

أ	فهرست اجمالی مطالب
ب	فهرست تفصیلی مطالب
ک	فهرست جدول‌ها
م	فهرست جعبه‌ها
ن	فهرست نمودارها
۱	پیشگفتار
۱۱	دیباچه
۱۳	فصل اول. مقدمه
۵۳	فصل دوم. موضوع‌شناسی
۱۰۷	فصل سوم. روش‌شناسی
۱۴۳	فصل چهارم. مرزهای گفتمانی امنیت در اسلام
۲۱۱	فصل پنجم. اصول پارادایمی «امنیت اجتماعی شده»
۳۵۵	فصل ششم. نظریه اسلامی «امنیت اجتماعی شده»
۵۴۳	نتیجه‌گیری
۵۵۷	یادداشت‌ها
۵۷۱	فهرست منابع
۵۹۳	نمایه آیات شریفه قرآن کریم

ب امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

فهرست تفصیلی مطالب

فهرست اجمالی مطالب.....	أ
فهرست جدول‌ها	ک
فهرست جعبه‌های اطلاعات.....	م
فهرست نمودارها	ن
پیشگفتار (محمدعلی مینایی).....	۱
شناخت و بیان مسئله و نیازسنجی در حوزه مطالعات امنیت اجتماعی	۲
تعریف امنیت اجتماعی (جامعه‌ای)	۴
طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی.....	۴
درباره کتاب.....	۷
مجموعه آثار گروه	۹
دییچه	۱۱
فصل اول. مقدمه	۱۳
کلیات.....	۱۵
۱-۱. طرح مسئله.....	۱۵
۱-۲. نوع مطالعه	۱۹
۱-۲-۱. مطالعات رشته‌ای امنیت.....	۲۰
۱-۲-۲. مطالعات میان رشته‌ای امنیت.....	۲۰
۱-۳. ضرورت‌ها	۲۲
۱-۳-۱. ضرورت کاربردی	۲۲
۱-۳-۲. ضرورت نظری.....	۲۴
۱-۳-۳. ضرورت راهبردی	۲۶
۱-۴. اهداف	۲۷
۱-۴-۱. هدف نظری	۲۸
۱-۴-۲. هدف کاربردی	۲۸
۱-۴-۳. هدف روش‌شناختی	۲۸
۱-۵. سؤال‌های تحقیق	۲۸
۱-۵-۱. سؤال اصلی.....	۲۹
۱-۵-۲. سؤال‌های فرعی	۲۹

فهرست مطالب ج

۲۹	۱-۶. پیشینه تحقیق.....
۲۹	۱-۶-۱. مطالعات موضوعی.....
۳۳	۱-۶-۲. مطالعات بومی.....
۳۸	۱-۶-۳. مطالعات کاربردی.....
۴۴	۱-۷. سازمان‌دهی تحقیق.....
۴۷	جمع‌بندی و مرور فصل اول.....
۵۳	فصل دوم. موضوع‌شناسی
۵۵	کلیات.....
۵۶	۲-۱. امنیت.....
۵۸	۲-۱-۱. گفتمان سلبی امنیت.....
۵۸	الف. بنیاد.....
۵۸	ب. کاربرد.....
۶۰	ج. جریان‌شناسی.....
۶۰	موج اول. سنت‌گرایان.....
۶۱	موج دوم. فراسنت‌گرایان.....
۶۶	۲-۱-۲. گفتمان ایجابی امنیت.....
۶۶	الف. بنیاد.....
۶۶	اول. مواجهه با امنیت به مثابه یک مفهوم دست دوم.....
۶۶	دوم. ضعف فلسفی امنیت.....
۶۷	ب. کاربرد.....
۷۳	ج. جریان‌شناسی.....
۷۳	موج سوم. مدرن‌ها.....
۷۶	موج چهارم. فرامدرن‌ها.....
۷۹	۲-۲. اجتماع.....
۷۹	۲-۲-۱. معنای لغوی.....
۸۰	۲-۲-۲. معنای اصطلاحی.....
۸۲	۲-۲-۳. ویژگی‌های اجتماع (جامعه).....
۸۴	۲-۳. امنیت اجتماعی شده.....

د امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

۲-۳-۱. امنیت اجتماعی شده سلبی.....	۸۵
نظریه ۱: «امنیت اجتماعی شده» به مثابه جامعه تحت کنترل (دولت قدرتمند).....	۹۳
نظریه ۲: «امنیت اجتماعی شده» به مثابه بُعد اجتماعی امنیت.....	۹۴
۲-۳-۲. امنیت اجتماعی شده ایجابی.....	۹۶
نظریه ۳: امنیت اجتماعی شده به مثابه «تأثیرات اجتماعی».....	۹۷
اول. «امنیت اجتماعی شده» فرهنگ محور.....	۹۸
دوم. «امنیت اجتماعی شده» سازمان محور.....	۹۸
نظریه ۴: «امنیت اجتماعی شده» به مثابه هویت اجتماعی.....	۱۰۰
جمع‌بندی و مرور فصل دوم.....	۱۰۳
فصل سوم. روش‌شناسی	۱۰۷
کلیات.....	۱۰۹
۳-۱. روش تحقیق: «پارادایم کیس».....	۱۱۱
۳-۱-۱. مبنای روش.....	۱۱۲
۳-۱-۲. شناخت روش.....	۱۱۳
۳-۱-۳. توجیه روش.....	۱۱۹
۳-۲. کاربرد روش: تحلیل ساخت معنایی.....	۱۲۸
۳-۲-۱. مرحله اول: ترسیم قلمرو موضوعی آیات.....	۱۲۸
۳-۲-۲. مرحله دوم: ساخت‌بندی شبکه ارتباطی آیات.....	۱۲۸
۳-۲-۳. مرحله سوم: ترسیم ساختار هندسی آیات.....	۱۳۱
۳-۲-۴. مرحله چهارم: اجتهاد.....	۱۳۳
جمع‌بندی و مرور فصل سوم.....	۱۳۹
فصل چهارم. مرزهای گفتمانی امنیت در اسلام	۱۴۳
کلیات.....	۱۴۵
۴-۱. چیستی مرزهای گفتمانی.....	۱۴۷
اصل اول. مرجعیت چارچوب‌ها.....	۱۴۸
اصل دوم. ضرورت تبارشناسی.....	۱۴۸
اصل سوم. غیریت.....	۱۴۸
اصل چهارم. استیلاء.....	۱۴۸

فهرست مطالب ه

۱۴۹	۴-۲. مزایای تحلیل گفتمانی
۱۴۹	۴-۲-۱. جامعیت
۱۵۰	۴-۲-۲. رعایت اصل زمینه‌وندی
۱۵۳	۴-۲-۳. توجه به جایگاه «ثوابت دینی»
۱۵۳	۴-۳. گفتمان جاهلی امنیت
۱۵۴	رکن اول. تکثر
۱۵۴	رکن دوم. عنیت
۱۵۵	رکن سوم. تداول
۱۵۷	رکن چهارم. منفعت طلبی
۱۵۸	رکن پنجم. حمیت
۱۶۲	۴-۴. گفتمان اسلامی امنیت
۱۶۲	رکن اول. توحید
۱۶۲	الف. توحید و انسجام
۱۶۳	ب. توحید و اطمینان
۱۶۸	رکن دوم. حقیقت باوری
۱۶۸	الف. حقیقت و اعتدال
۱۶۹	ب. حقیقت و رضایت
۱۷۱	رکن سوم. ولایت
۱۷۱	الف. ولایت و سلامت
۱۷۲	ب. ولایت و ثبات
۱۷۴	رکن چهارم. سعادت
۱۷۵	الف. سعادت و کرامت فردی
۱۷۵	ب. سعادت و حقوق شهروندی
۱۷۶	ج. سعادت و معنویت
۱۷۷	رکن پنجم. تعهد
۱۷۷	الف. تعهد و الزام دینی
۱۷۸	ب. تعهد و الزام عقلانی
۱۷۹	ج. تعهد و تعامل

و امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

۱۸۰	۴-۴. الزامات اجتماعی گفتمان‌های امنیتی اسلامی و جاهلی
۱۸۱	۴-۴-۱. «امنیت اجتماعی شده» در میانه «واگرایی / همگرایی» اجتماعی
۱۸۷	۴-۴-۲. امنیت اجتماعی شده در میانه «پراکندگی / انسجام» اجتماعی
۱۹۱	۴-۴-۳. امنیت اجتماعی شده در میانه «علم / جهل» اجتماعی
۱۹۴	۴-۴-۴. امنیت اجتماعی شده در میانه «سلطه / همکاری» گروه‌های اجتماعی
۱۹۵	الف. راهبرد «امر به معروف و نهی از منکر» و «امنیت اجتماعی شده»
۱۹۸	ب. راهبرد تعریف «مسئولیت اجتماعی» و «امنیت اجتماعی شده»
۲۰۰	جمع‌بندی و مرور فصل چهارم
۲۱۱	فصل پنجم. اصول پارادایمی «امنیت اجتماعی شده»
۲۱۳	کلیات
۲۱۶	۵-۱. ساخت معنایی داستان قوم حضرت نوح (ع)
۲۱۷	۵-۱-۱. کلیات روش شناختی
۲۲۱	۵-۱-۲. تجزیه و کُدگذاری معنایی
۲۶۲	۵-۱-۳. ساخت معنایی کل داستان
۲۶۸	۵-۲. اصول پارادایمی در حوزه‌های معنایی سه گانه امنیت اجتماعی شده
۲۶۸	۵-۲-۱. حوزه معنایی اول؛ اجتماع محوری
۲۶۹	اول / الف. الگو
۲۷۴	اول / ب. معیار
۲۷۵	گروه ۱. پیام‌های قدرت محور
۲۷۶	گروه ۲. پیام‌های طبقاتی (خاص)
۲۷۸	گروه ۳. پیام‌های توده محور
۲۷۹	گروه ۴. پیام‌های جامعه محور
۲۸۰	اول / ج. تحلیل
۲۸۰	مؤید اول. اولویت‌بخشی به مردم در سیاست دعوت نوح(ع)
۲۸۱	مؤید دوم. اولویت‌بخشی به مردم در سیاست «ضد عملیات روانی» حضرت نوح(ع)
۲۸۱	مؤید سوم. اولویت‌بخشی به شأن انسان در سیاست دعوت نوح(ع)
۲۸۳	مؤید چهارم. اولویت‌بخشی به اقناع افکار عمومی تا تمسک به تهدید مردم
۲۸۸	اول / د. استنتاج

فهرست مطالب ز

۲۸۹	۲-۲-۵. حوزه معنایی دوم؛ عدم اصالت اجتماع.....
۲۸۹	دوم / الف. الگو.....
۲۹۲	دوم / ب. معیار.....
۲۹۳	● الگوی اول. اصالت ضعیف.....
۲۹۴	● الگوی دوم. اصالت قوی.....
۲۹۷	دوم / ج. تحلیل.....
۲۹۷	مؤید اول. حق محوری در راهبرد هدایت و باطل‌گرایی در راهبرد ضلالت.....
۳۰۶	مؤید دوم. ولایت، معنویت و امنیت اجتماعی شده.....
۳۱۸	دوم / د. استنتاج.....
۳۲۱	۳-۲-۵. حوزه معنایی سوم؛ ماهیت نرم‌افزارانه امنیت اجتماعی شده.....
۳۲۲	سوم / الف. الگو.....
۳۲۳	اول. الگوی اثباتی «امنیت اجتماعی شده».....
۳۲۷	دوم. الگوی مدنی «امنیت اجتماعی شده».....
۳۳۴	سوم / ب. معیار.....
۳۳۴	معیار ۱. ریشه‌های امنیت / ناامنی.....
۳۳۶	معیار ۲. پیامدهای امنیت / ناامنی.....
۳۴۱	سوم / ج. تحلیل.....
۳۴۶	سوم / د. استنتاج.....
۳۴۸	جمع‌بندی و مرور فصل پنجم.....
۳۵۵	فصل ششم . نظریه اسلامی «امنیت اجتماعی شده».....
۳۵۷	کلیات.....
۳۵۸	۱-۶. چارچوب‌ها و نظریه‌ها؛ نگرش قدسی در برابر نگرش دنیوی.....
۳۶۱	۱-۱-۶. چارچوب دنیوی و نظریه‌های عرفی.....
۳۶۲	رکن اول. قانون (علی).....
۳۶۲	رکن دوم. مرجعیت «واقعیت».....
۳۶۲	رکن سوم. عینیت باوری.....
۳۶۳	رکن چهارم. عقل‌گرایی.....
۳۶۴	۲-۱-۶. نقد چارچوب دنیوی.....

ح امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

- محول اول. نقد تابوی «قانون» ۳۶۴
- محور دوم. پرسش از «واقعیت» ۳۶۵
- محور سوم. نقد امکان «حذف خود» ۳۶۵
- محور چهارم. بازنگری در عقل و توان عقلی ۳۶۶
- ۳-۱-۶. چارچوب قدسی و نظریه‌های دینی ۳۶۶
- رکن اول. توحید و اعتبار نظریه‌ها ۳۶۷
- دلالت ۱. وحی و هدایت نظریه‌ها ۳۶۸
- دلالت ۲. مواجهه مؤمنانه با نظام هستی و سامان‌دهی نظریه‌ها ۳۷۲
- دلالت ۳. توفیق و شناخت ۳۸۰
- رکن دوم. جهان‌بینی ۳۸۲
- الف. دنیا - آخرت ۳۸۲
- ب. غیب - شهود ۳۸۵
- ۲-۶. ارکان نظریه اسلامی امنیت اجتماعی شده ۳۹۶
- ۲-۱-۶. امنیت اجتماعی شده به مثابه «فضا» ۳۹۷
- الف. رویکرد بخشی ۳۹۷
- ب. رویکرد «فضایی» ۴۰۰
- اول. ساخت «تکوین» ۴۰۱
- دوم. ساخت فنا ۴۰۳
- سوم. ساخت بقاء ۴۰۹
- کارکرد ۱: آثار ایجابی «ساحت بقاء» ۴۰۹
- کارکرد ۲. آثار سلبی ساحت بقاء ۴۱۷
- ۲-۲-۶. تحلیل ساختار امنیت اجتماعی شده ۴۲۶
- الف. فضای فردی ۴۲۷
- اول. شناخت ۴۲۷
- قاعده ۱: حرمت گمان، تجسس و غیبت ۴۲۸
- قاعده ۲: عدم ولایت ۴۲۹
- دوم. منابع ۴۳۱
- منبع ۱. نفس ۴۳۱

فهرست مطالب ط

منبع ۲. عقل	۴۳۲
منبع ۳. قلب	۴۳۵
گروه اول. قلب سلیم (نرم)	۴۳۵
گروه دوم. قلب غلیظ (سخت)	۴۳۷
سوم. مدیریت؛ الگوی تربیت اسلامی	۴۴۱
سطح ۱. تربیت نفس	۴۴۲
سطح ۲. اصلاح قلب	۴۴۴
سطح ۳. کمال عقل	۴۴۷
ب. فضای جمعی	۴۵۳
اول. شناخت	۴۵۳
شاخص ۱. هویت مستقل فرافردی	۴۵۴
شاخص ۲. شبکه روابط متقابل و پدیده تسری	۴۵۵
شاخص ۳. وجود امر مشترک و عمومی	۴۵۷
دوم. منابع	۴۵۸
منبع ۱. عقل جمعی	۴۵۸
منبع ۲. منفعت (مشترک)	۴۶۱
منبع ۳. سنن	۴۶۴
منبع ۴. طبیعت	۴۶۶
سوم. مدیریت؛ نظریه امر به معروف و نهی از منکر	۴۷۱
الف. سطوح امر به معروف و نهی از منکر	۴۷۱
سطح ۱. عُرف	۴۷۲
سطح ۲. مسئولیت جمعی	۴۷۳
سطح ۳. رسالت نخبگان	۴۷۳
ب. دلالت‌های امنیتی «امر به معروف و نهی از منکر» در سطح اجتماعی شده	۴۷۳
دلالت ۱. شورا، مردم سالاری دینی و مشارکت مردمی	۴۷۳
دلالت ۲. تکلیف، کنترل و سلامت اجتماعی	۴۷۸
مفهوم اول. نظارت	۴۷۸
مفهوم دوم. کنترل	۴۸۱

ی امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

دلالیت ۳. نقد، تعاون و ایجاد وحدت.....	۴۸۳
دلالیت ۴. تکلیف‌گرایی، خلوص و اصلاح اجتماعی.....	۴۸۷
ج. فضای سیاسی.....	۴۸۹
اول. شناخت.....	۴۸۹
حدّ ۱. ابزارنگاری قدرت.....	۴۹۰
حدّ ۲. شرعی بودن قدرت.....	۴۹۲
دوم. منابع.....	۴۹۵
منبع ۱. قدرت سخت.....	۴۹۵
منبع ۲. قدرت نرم.....	۵۰۱
سوم. مدیریت.....	۵۰۵
رکن ۱. احیاء دین و تعادل سیاسی.....	۵۰۵
رکن ۲. کمال سعادت و رضایت‌مندی.....	۵۱۰
رکن ۳. نرم‌افزاری دیدن قدرت و تحول سیاست.....	۵۱۶
یک. رویکرد سنتی؛ اصالت ابزار (قدرت).....	۵۱۶
دو. رویکرد مدرن؛ اصالت منبع (قدرت).....	۵۱۶
سه. رویکرد اسلامی؛ اصالت هویت.....	۵۱۷
سطح ۲. کاربرد قدرت و ثبات قدم.....	۵۲۰
د. فضای امنیتی؛ امنیت اجتماعی شده در سه جهت.....	۵۲۵
جهت ۱. تبارشناسی و امنیت اجتماعی شده.....	۵۲۵
جهت ۲. آینده‌شناسی و امنیت اجتماعی شده.....	۵۲۶
جهت ۳. امنیت پژوهی و امنیت اجتماعی شده.....	۵۲۷
جمع‌بندی و مرور فصل ششم.....	۵۲۹
نتیجه‌گیری.....	۵۴۳
یادداشت‌ها.....	۵۵۷
فهرست منابع.....	۵۷۱
نمایه آیات شریفه قرآن کریم.....	۵۹۳

فهرست جدول‌ها

جدول شماره ۱-۲: شبکه مناسبات قدرت و معنای امنیتی آن ۶۸

جدول شماره ۲-۲: کانون‌های اصلی تهدید در گفتمان ایجابی..... ۷۸

جدول شماره ۳-۱: مراحل چهارگانه کاربرد روش «پارادایم کیس» در حوزه مطالعات اسلامی ۱۳۸

جدول شماره ۴-۱: ارزش امنیتی مراتب امر به معروف و نهی از منکر در اجتماع ۱۹۹

جدول شماره ۵-۱: پراکنش عنوانی نام مبارک حضرت نوح(ع) در سوره‌های قرآن کریم ۲۱۷

جدول شماره ۵-۲: رمزگشایی از کُد‌های پنج‌گانه ۲۲۲

جدول شماره ۵-۳: عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه اعراف ۲۲۳

جدول شماره ۵-۴: تجزیه عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه یونس(ع) ۲۲۶

جدول شماره ۵-۵: بررسی تطبیقی بسته‌های معنایی سوره مبارکه اعراف و سوره مبارکه یونس(ع) ۲۳۰

جدول شماره ۵-۶: عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه هود(ع) ۲۳۱

جدول شماره ۵-۷: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه هود(ع) در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۴۰

جدول شماره ۵-۸: عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه مؤمنون ۲۴۱

جدول شماره ۵-۹: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه مؤمنون در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۴۴

جدول شماره ۵-۱۰: عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه شعراء ۲۴۵

جدول شماره ۵-۱۱: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه شعراء در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۴۸

جدول شماره ۵-۱۲: عناصر معنایی روایت آمده از داستان حضرت نوح(ع) در سوره مبارکه عنکبوت ۲۴۹

جدول شماره ۵-۱۳: ارزیابی بسته معنایی روایت آمده از قوم حضرت نوح(ع) در سوره مبارکه عنکبوت ۲۵۰

جدول شماره ۵-۱۴: عناصر معنایی روایت آمده از داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه صافات ۲۵۱

جدول شماره ۵-۱۵: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه صافات در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۵۳

جدول شماره ۵-۱۶: عناصر معنایی داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه قمر (آیات شریفه ۱۶-۹) ۲۵۴

جدول شماره ۵-۱۷: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه قمر در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۵۶

جدول شماره ۵-۱۸: تجزیه عناصر معنایی روایت آمده از داستان حضرت نوح(ع) در سوره مبارکه نوح(ع) ۲۵۷

جدول شماره ۵-۱۹: ارزیابی بسته‌های معنایی سوره مبارکه نوح(ع) در موضوع داستان حضرت نوح(ع) ۲۶۱

جدول شماره ۵-۲۰: سیر مراحل و عمق معنایی داستان حضرت نوح(ع) (به صورت جامع) ۲۶۳

جدول شماره ۵-۲۱: نقش‌های سه گانه اجتماع در حوزه امنیت..... ۲۷۲

جدول شماره ۵-۲۲: تحلیل آماری ماهیت دعوت حضرت نوح(ع)..... ۲۸۳

جدول شماره ۵-۲۳: ارزیابی سیاست‌های به کار رفته در الگوی ضد عملیات روانی حضرت نوح(ع)..... ۲۸۷

جدول شماره ۵-۲۴: الگوهای چهارگانه ارتباط ماهوی فلسفه امنیت و اجتماع..... ۲۹۲

جدول شماره ۵-۲۵: محتوای راهبرد هدایت حضرت نوح(ع)..... ۳۰۱

جدول شماره ۵-۲۶: عناصر و ویژگی‌های راهبرد ضلالت در سوره مبارکه نوح(ع) (آیات شریفه ۲۴-۶) ۳۰۵

جدول شماره ۵-۲۷: تحلیل ارزیابی به عمل آمده از داستان حضرت نوح(ع) در ۹ سوره مبارکه از قرآن کریم ۳۴۱

جدول شماره ۶-۱: آثار «وعده» به مثابه نیرویی تشویقی در قرآن کریم ۴۱۰

جدول شماره ۶-۲: آثار «تمتع» به مثابه نیرویی تشویقی در قرآن کریم ۴۱۳

ل امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

- جدول شماره ۳-۶: آثار امنیتی «مشاهده» در قرآن کریم ۴۱۴
- جدول شماره ۴-۶: کارکردهای امنیتی «تقوا» در قرآن کریم برای جامعه ۴۲۰
- جدول شماره ۶-۶: ارزش امنیتی حوزه فردی در حوزه اجتماعی با تأکید بر نظریه تربیت ۴۵۰
- جدول شماره ۷-۶: ارزش امنیتی فضای جمعی با تأکید بر نظریه امر به معروف و نهی از منکر ۴۸۹
- جدول شماره ۷-۶: کاربردهای «قوه» در گفتمان سیاسی اسلام ۴۹۸
- جدول شماره ۸-۶: منابع قدرت نرم در گفتمان سیاسی اسلام ۵۰۳
- جدول شماره ۹-۶: ارزش امنیتی فضای سیاسی با تأکید بر نظریه قدرت نرم در گفتمان اسلامی ۵۲۵

فهرست جعبه‌های اطلاعات

۱۷.....	جعبه اطلاعات شماره ۱-۱: جامعیت مکاتب و توجه به موضوع امنیت.....
۲۱.....	جعبه اطلاعات شماره ۱-۲: چیستی مطالعات رشته‌ای اسلامی.....
۲۳.....	جعبه اطلاعات شماره ۱-۳: نظرسنجی در خصوص اهمیت امنیت اجتماعی شده.....
۲۵.....	جعبه اطلاعات شماره ۱-۴: وضعیت امنیت‌پژوهی در ایران.....
۱۱۴.....	جعبه اطلاعات شماره ۳-۱: مطالعه موردی خیزش‌های موعودگرا.....
۱۳۱.....	جعبه اطلاعات شماره ۳-۲: ساختار فاعلی روایت‌های قرآنی.....
۱۶۶.....	جعبه اطلاعات شماره ۴-۱: فراوانی دعاها در قرآن کریم.....
۲۱۷.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۱: تحلیل آماری کاربرد نام حضرت نوح(ع) در قرآن کریم.....
۲۷۰.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۲: ادوار تحول نظام پلیس.....
۲۷۱.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۳: رژیم شوگون‌های توکوگاوا.....
۲۹۰.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۴: هویت اجتماعی و امنیت.....
۳۰۸.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۵: جلوه‌های نیایش در قرآن کریم.....
۳۲۹.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۶: الگوی صلح و امنیت مطابق تجربه چین.....
۳۳۰.....	جعبه اطلاعات شماره ۵-۷: الگوی صلح و امنیت در دولت نبوی(ص).....
۴۰۱.....	جعبه اطلاعات شماره ۶-۱: فضا در معرفت‌شناسی غربی.....

فهرست نمودارها

نمودار شماره ۱-۲: ایده‌آل تایپ وضعیت «ناامنی»	۷۰
نمودار شماره ۲-۲: گسست منفی ملت - دولت	۷۲
نمودار شماره ۳-۲: ایده‌آل تایپ وضعیت ایمنی	۷۳
نمودار شماره ۴-۲: الگوی امنیت ایجابی	۷۷
نمودار شماره ۵-۲: ساخت اجتماعی امنیت	۸۶
نمودار شماره ۶-۲: ساخت غیراجتماعی امنیت	۸۷
نمودار شماره ۷-۲: ساخت شبه اجتماعی امنیت	۸۹
نمودار شماره ۸-۲: حوزه‌های سلبی و ایجابی گفتمان امنیت اجتماعی شده	۹۰
نمودار شماره ۹-۲: جایگاه نظریه ارتدکسی «امنیت اجتماعی شده»	۹۴
نمودار شماره ۱۰-۲: نظریه فراستنی «امنیت اجتماعی شده»	۹۶
نمودار شماره ۱۱-۲: نظریه مدرن امنیت اجتماعی شده (فرهنگ محور)	۱۰۰
نمودار شماره ۱۲-۲: طیف نظریه‌های امنیت اجتماعی شده در دو گفتمان سلبی و ایجابی	۱۰۲
نمودار شماره ۱-۳: مرزهای معرفتی - کاربردی «پارادایم کیس» - «کیس استادی»	۱۱۹
نمودار شماره ۲-۳: جهت‌های سه‌گانه الگوی تحلیل علمی	۱۲۲
نمودار شماره ۳-۳: الگوی عمومی ساخت‌بندی معنایی افقی و عمودی	۱۳۰
نمودار شماره ۴-۳: اجزای سه‌گانه روش تحلیل پارادایم کیس	۱۴۰
نمودار شماره ۱-۴: رابطه دوره‌ای ایمان و ایمنی در رویکرد اسلامی	۱۴۶
نمودار شماره ۲-۴: ساخت‌بندی واگرایانه گفتمان امنیتی جاهلی	۱۶۱
نمودار شماره ۳-۴: ساخت‌بندی همگرایانه گفتمان امنیتی اسلام	۱۸۰
نمودار شماره ۴-۴: دو الگوی تکثر و اختلاف‌ورزی	۱۸۶
نمودار شماره ۵-۴: الگوهای ایده‌آل تایپ تعامل اجتماعی	۱۹۰
نمودار شماره ۶-۴: مرزهای گفتمانی امنیت اجتماعی شده در گفتمان‌های جاهلی و اسلامی	۲۰۲
نمودار شماره ۱-۵: ساخت معنایی داستان حضرت نوح(ع) در سوره مبارکه اعراف	۲۲۵
نمودار شماره ۲-۵: ساخت معنایی داستان حضرت نوح (ع) در سوره مبارکه یونس	۲۲۸
نمودار شماره ۳-۵: ساخت معنایی داستان حضرت نوح (ع) در سوره مبارکه هود	۲۳۷
نمودار شماره ۴-۵: ساخت معنایی داستان قوم حضرت نوح (ع) در سوره مبارکه مؤمنون	۲۴۳
نمودار شماره ۵-۵: ساخت معنایی داستان قوم نوح (ع) در سوره مبارکه شعراء (آیات شریفه ۱۲۲-۱۰۵)	۲۴۶

فهرست مطالب س

- نمودار شماره ۶-۵: ساخت معنایی داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه عنکبوت (آیات شریفه ۱۴ و ۱۵)..... ۲۴۹
- نمودار شماره ۷-۵: ساخت معنایی داستان قوم نوح(ع) در سوره مبارکه صافات (آیات شریفه ۸۲-۷۵)..... ۲۵۲
- نمودار شماره ۸-۵: ساخت معنایی روایت آمده از قوم حضرت نوح(ع) در سوره مبارکه قمر..... ۲۵۵
- نمودار شماره ۹-۵: ساخت معنایی داستان نوح(ع) در سوره مبارکه نوح(ع)..... ۲۶۰
- نمودار شماره ۱۰-۵: نمودارهای فراوانی موضوعی و محتوایی ۹ روایت آمده از داستان حضرت نوح (ع)..... ۲۶۷
- نمودار شماره ۱۱-۵: وضعیت‌های سه‌گانه امنیت - اجتماع..... ۲۷۳
- نمودار شماره ۱۲-۵: جریان پیام در الگوی قدرت محور..... ۲۷۵
- نمودار شماره ۱۳-۵: جریان پیام در الگوی نخبه‌گرا..... ۲۷۷
- نمودار شماره ۱۴-۵: جریان پیام در الگوی توده محور..... ۲۷۸
- نمودار شماره ۱۵-۵: الگوی اجتماعی از پیام‌های عام..... ۲۷۹
- نمودار شماره ۱۶-۵: درصد فراوانی وجوه سلبی و ایجابی در دعوت حضرت نوح(ع)..... ۲۸۳
- نمودار شماره ۱۷-۵: اولویت اقتناع بر اجبار در الگوی ضدعملیات روانی حضرت نوح(ع)..... ۲۸۷
- نمودار ۱۸-۵: اولویت ایجابی‌نگری بر سلبی‌نگری در سیاست‌های اقتناعی حضرت نوح(ع)..... ۲۸۸
- نمودار شماره ۱۹-۵: نسبت محتوای راهبرد هدایت با حقیقت الهی..... ۳۰۲
- نمودار شماره ۲۱-۵: الگوی مدنی امنیت اجتماعی شده..... ۳۳۳
- نمودار شماره ۲۲-۵: گونه‌شناسی طرح‌های امنیت اجتماعی - غیراجتماعی..... ۳۴۰
- نمودار شماره ۲۳-۵: تعداد گزاره‌های ناظر بر نتایج و ریشه‌های امنیت/ ناامنی..... ۳۴۴
- نمودار شماره ۲۴-۵: تأکید بر ابعاد ذهنی - عینی ریشه‌های امنیتی / ناامنی..... ۳۴۵
- نمودار شماره ۲۵-۵: تأکید بر ابعاد مادی - عینی نتایج سیاست‌های امنیتی..... ۳۴۵
- نمودار شماره ۲۶-۵: ساخت دوگانه امنیت اجتماعی شده..... ۳۴۷
- نمودار شماره ۱-۶: الگوی شناخت مبتنی بر وحی الهی..... ۳۷۱
- نمودار شماره ۲-۶: الگوی شناخت مبتنی بر تفکر..... ۳۷۹
- نمودار شماره ۳-۶: ساخت دو وجهی دنیا - آخرت..... ۳۸۴
- نمودار شماره ۴-۶: ساخت دو وجهی شناخت دنیوی: غیب - شهود..... ۳۹۰
- نمودار شماره ۳-۶: ساختار جهان‌بینی اسلامی..... ۳۹۰
- نمودار شماره ۴-۶: ساخت سه لایه‌ای علم در جهان‌بینی توحیدی..... ۳۹۱
- نمودار شماره ۵-۶: الگوی ترکیبی شناخت در مکتب اسلام..... ۳۹۶
- نمودار شماره ۶-۶: رویکرد بخشی به امنیت اجتماعی شده: الگوها..... ۳۹۹

ع امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

- نمودار شماره ۷-۶: الگوی حیات انسان در ساحت فناء ۴۰۸
- نمودار شماره ۸-۶: ساحت‌های سه گانه در رویکرد فضایی و مکانیزم‌های ارتباطی آن ۴۲۵
- نمودار شماره ۹-۶: الگوی تحلیل فضایی امنیت اجتماعی شده در اسلام ۴۲۷
- نمودار شماره ۱۰-۶: ساختار امنیتی دو گونه از فضای فردی در گفتمان اسلامی ۴۴۰
- نمودار شماره ۱۱-۶: ساخت ارتباطی دو فضای فردی و جمعی بر مبنای اولویت ۴۵۲
- نمودار شماره ۱۲-۶: دو گونه عقل جمعی در قالب نظریه «جماعت» ۴۶۱
- نمودار شماره ۱۳-۶: ساختار دو گونه از فضای جمعی در گفتمان اسلامی (مثبت - منفی) ۴۷۰
- نمودار شماره ۱۴-۶: ارزش امنیتی عنصر «نظارت» در گفتمان اسلامی ۴۸۰
- نمودار شماره ۱۵-۶: دو گونه از منفعت مشترک (خیر و شر) در گفتمان اسلامی ۴۸۲
- نمودار شماره ۱۶-۶: فرآیند بازخوانی سنن در گفتمان اجتماعی اسلام و ارزش امنیتی آن ۴۸۷
- نمودار شماره ۱۷-۶: قلمرو و فضای سیاسی در گفتمان اسلامی ۴۹۴
- نمودار شماره ۱۸-۶: شبکه ارتباطی مفاهیم مرتبط با قوه (قدرت سخت) در سیاست اسلامی ۵۰۰
- نمودار شماره ۱۹-۶: ساختار دو گونه از فضای سیاسی (سالم - ناسالم) در گفتمان اسلامی ۵۰۵
- نمودار شماره ۲۰-۶: الگوهای ساختار منظومه‌ای هستی ۵۱۰
- نمودار شماره ۲۱-۶: الگوی ساده معادلات قدرت و فضای سیاسی ۵۱۸
- نمودار شماره ۲۲-۶: امنیت اجتماعی شده در سه جهت ۵۲۸

پیشگفتار

اثری که پیش رو دارید، یکی از دستاوردهای منظومه تحقیقاتی «طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی» است. این منظومه تحقیقاتی از چند حیث در ادبیات تحقیق و پژوهش کشور، بدیع و متفاوت است.

موضوع؛ یکی از بنیادی‌ترین نیازهای بشر که از ابتدای حیات به آن می‌اندیشیده و بخش قابل توجهی از دغدغه وی را شامل بوده، بدون تردید امنیت است. لیکن اهمیت این نیاز بنیادین انسان موجب نشده است تا در حد لزوم و کفایت به مباحث مفهومی و نظری آن پرداخته شود. از طرفی دانش‌پژوهان امنیت با بیان تعبیری از قبیل: «امنیت واژه‌ای لغزنده، توسعه‌نیافته و معما است» راه را برای شفافیت مفهومی آن دشوارتر نموده‌اند. این در حالی است که خداوند متعال در آیه شریفه ۴ سوره قریش فرموده: «الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوعٍ وَ أَمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ» و با این تعبیر، امنیت را جزء نیازهای اولیه انسان معرفی نموده است.

اکثر نظام‌ها و مکاتب سیاسی نیز مهم‌ترین مسئولیت حاکمیت در قبال مردم را امنیت می‌دانند. اما در سه موضوع اساسی آن یعنی: امنیت برای چه کسی؟ امنیت در مقابل چه کسی یا چه چیزی؟ و چگونگی تأمین امنیت اختلاف نظر زیادی وجود دارد.

همچنین عده‌ای تأکید ویژه خود را بر امنیت حکومت و نظام سیاسی قرار داده‌اند و عده‌ای دیگر امنیت فردی را اصل گرفته‌اند که همه این دیدگاه‌ها و تعبیر متفاوت از مفهوم امنیت، نشانگر پیچیدگی، سختی و حساسیت موضوع است. طرح جامع با تأکید بر امنیت جامعه‌ای (اجتماعی)^۱ که حلقه واسط امنیت فردی و امنیت ملی است تلاش دارد با یک نگاه جامع‌نگر، یکپارچگی و انسجام لازم میان امنیت مردم و کشور را فراهم کند.

روش؛ بر این منظومه تحقیقاتی روش و مدل علمی پژوهش حاکم است؛ بنابراین

^۱ Societal Security

تولیدی علمی از نوع بنیادین و کاربردی به حساب می‌آید (عمده آثار منتشر شده در زمینه امنیت در یک یا دو دهه اخیر ماهیت ترجمه‌ای داشته است). بر این اساس امنیت‌پژوهان و کارشناسان حوزه امنیت در فعالیتهای علمی و پژوهشی آتی خود تا حدود زیادی می‌توانند به این مجموعه رجوع کرده و این اقدام آغازی برای تولید علم بومی در حوزه امنیت خواهد بود.

ساختار منظومه‌ای؛ اغلب فعالیتهای پژوهشی، تک موضوعی و فردی است. اما این طرح شامل چند موضوع تحقیقاتی است و به صورت منظومه و گروهی انجام می‌شود. از آثار این الگوی ساختاری برای فعالیتهای علمی و پژوهشی، ایجاد هم‌افزایی است. همچنین به دلیل پرداختن به وجوه و زوایای مختلف موضوع، شکل‌گیری یک مکتب فکری در حوزه امنیت زمینه‌سازی خواهد شد.

شناخت و بیان مسئله و نیازسنجی در حوزه مطالعات امنیت اجتماعی

اگر امنیت را از حیث کیفیت تأمین در سه سطح فرض کنیم؛ یک سطح از امنیت به صورت منفعل تأمین می‌شود؛ یعنی آسیب و ناامنی در جامعه ایجاد شده و نظام اجتماعی و سیاسی منفعلانه^۲ در جهت رفع و مقابله با آن اقدام می‌کند؛ مانند کشف جرائم و مجازات مجرمین که عمدتاً دستگاه‌های انتظامی، اطلاعاتی و قضایی مسئول کنترل این ناامنی‌ها و تأمین امنیت هستند. سطح دیگری از امنیت به صورت پیشگیری تأمین می‌شود؛ یعنی قبل از بروز ناامنی، نظام اجتماعی و سیاسی، به صورت فعال^۳ وارد عمل شده و مانع از ایجاد مؤلفه‌های ناامنی می‌گردد. پیشگیری از وقوع جرم و اعمال مکانیزم‌های بازدارنده، نمونه‌هایی از این نوع تأمین امنیت است. سطحی دیگر از امنیت نیز وجود دارد که به صورت فرافعال^۴ تأمین می‌شود، یعنی از رویکرد امنیت سلبی خارج و امنیت از نوع ایجابی آن تولید می‌شود. در واقع مؤلفه‌هایی که در ارتقاء کیفیت زندگی افراد مؤثر است و نیز وصول جامعه به اهداف و ارزش‌های تعیین شده، در این رویکرد مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین برای تولید این نوع از امنیت نیاز بیشتری به تلاش فکری، علمی و پژوهشی است

^۲ passive

^۳ active

^۴ proactive

به طوریکه می‌بایست شاخصه‌ها و مؤلفه‌هایی را شناسایی یا طراحی کنیم که نشان‌دهنده وضعیت جدید و مطلوب باشد و بر اساس آن قادر به ارزیابی و پایش وضع موجود امنیت جامعه باشیم.

در سطوح اول و دوم، مسئولیت و نقش اصلی بر عهده دستگاه‌های انتظامی و قضایی است لیکن در سطح سوم نقش اصلی را دستگاه‌های سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در بخش‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ایفا می‌نمایند. در صورتی که رویکرد کلی، تولید امنیت نباشد، ممکن است سیاست‌ها، برنامه‌ها و تصمیم‌های کلان دستگاه‌های حاکمیت، خود مولد ناامنی باشد. بنابراین رویکرد تولید امنیت، نه تنها کیفیت زندگی اجتماعی را ارتقاء می‌دهد بلکه از تولید ناامنی هم جلوگیری می‌نماید. ضمن آنکه بسیار کم‌هزینه‌تر از رویکرد مقابله با تهدید و ناامنی است.

به طور سنتی، انگیزه اصلی نظام‌های سیاسی، پرداختن به حوزه‌های بین‌الملل و ملی امنیت بوده است و به همین نسبت، بیشترین حجم فعالیت پژوهشی خود را در حوزه‌های دفاع، روابط بین‌الملل، امنیت ملی و سیاست خارجی متمرکز کرده‌اند.

با ارزیابی و تحلیلی که از وضعیت مطالعات امنیتی در کشور به عمل آمد، گروه پژوهشی جامعه و امنیت به دو نتیجه اساسی دست یافت. اول آنکه ما اغلب در کشور، در پرداختن به مباحث امنیتی، به صورت انفعالی عمل می‌کنیم. دوم اینکه در نظام اداری و امنیتی کشور، فعالیت‌های علمی، عمدتاً متمرکز در حوزه امنیت ملی و آن هم بیشتر در زمینه ترجمه و استفاده از مکاتب و نظریه‌های خارجی بوده است. درحالی‌که با توجه به شرایط و ویژگی‌های خاص جامعه ایران، نیازمند تولید نظریه‌های بومی در سطوح مختلف امنیت و از جمله امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) هستیم.

همچنین باید توجه داشت که در مطالعات امنیتی نیازمند هر دو رویکرد توصیفی و تجویزی هستیم. در رویکرد توصیفی، اغلب درباره ماهیت پدیده‌ها و علت به‌وجود آمدن آن‌ها بحث می‌شود لیکن در رویکرد تجویزی، راهکارهایی برای آینده جهت تحقق اهداف و مدیریت امنیت در کشور ارائه می‌شود. مشکلی که تاکنون وجود داشته آن است که رویکردهای توصیفی در مراکز علمی و آکادمیک دنبال می‌شود و رویکردهای تجویزی منحصر به مراکز اجرایی است. بنابراین نوعی انفصال بین این دو حوزه ایجاد شده است. تحقیقات طرح جامع با توجه به جامعیت آن، درصدد برطرف نمودن این مشکل، حداقل در سطوح راهبردی، کلان و درازمدت است.

تعریف امنیت اجتماعی (جامعه‌ای)

باید اذعان داشت که امنیت جامعه‌ای در هر جامعه مسئله نیست. در بسیاری از موارد، نیاز به بقاء و امنیت فیزیولوژیک، خواست‌ها و دغدغه‌های جامعه‌ای را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به نسبتی که افراد از دغدغه وجودی رها می‌شوند و به سیاست زندگی می‌اندیشند، جامعه‌ای زیبا و رهایی‌بخش می‌خواهند و می‌کوشند خود را با هزینه‌ای کمتر و به شیوه‌ای بهتر ابراز نمایند.

امنیت جامعه‌ای، دلمشغولی مخاطراتی است که عمداً یا طبعاً هستی و یا بالندگی یک گروه اجتماعی را هدف قرار می‌دهد.

بر اساس نتایج تحقیق «امنیت اجتماعی: مفاهیم، مؤلفه‌ها و نظریه‌ها» تعریفی بومی از امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) که برخاسته از نقد و ارزیابی آخرین نظریه‌ها، مفاهیم، تعاریف موجود در جهان و تحلیل و توصیف وضعیت جامعه ایران بدست آمده است، مبنای مجموعه تحقیقات و پژوهش‌های طرح جامع قرار گرفته است:

«امنیت جامعه‌ای عبارت است از اطمینان خاطر افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی نسبت به حفظ موجودیت و هویت خود در برابر تحولات عادی و تحرکات عمدی.»^۵

طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی

ضرورت تدوین و اجرای «طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی» مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار گرفت و پس از اجرای فاز صفر، نتایج حاصله به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وقت کشور منعکس و سازمان مزبور ضمن تصویب، با درج آن در زمره طرح‌های پژوهشی ملی موافقت نمود. طرح جامع خود از چند طرح تحقیقاتی در ابعاد و وجوه مختلف امنیت جامعه‌ای (اجتماعی) تشکیل شده است.

طرح جامع دارای سه فاز می‌باشد و در هر یک از فازهای سه‌گانه تعدادی طرح تحقیقاتی تعریف شده است.

فاز اول: بررسی نظری و روش شناختی امنیت اجتماعی.

فاز دوم: بررسی وضعیت امنیت اجتماعی در ایران.

^۵ گزارش تحقیق «امنیت اجتماعی: مفاهیم، مؤلفه‌ها و نظریه‌ها» (نصری ۱۳۸۹)

فاز سوم: طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری.

هدف اصلی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی تولید و بسط دانش نظری و تجربی در حوزه امنیت جامعه به منظور ارتقاء سطح کیفی زندگی در جامعه ایرانی و همچنین کاهش برخی معضلات و مسائل ناشی از ضعف سیاست‌گذاری، مدیریت و اجرا در حوزه‌های مختلف اجتماعی است. از اهداف کاربردی این طرح نیز ایجاد دانش بومی با مختصات و قابلیت‌های جامعه ایران است. بنابراین توصیف وضعیت امنیت اجتماعی ایران و شناخت شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت و ارائه مدلی برای تدوین سیاست‌های مؤثر بر ارتقاء امنیت جامعه ایران، از اهداف تبعی و فرعی آن خواهد بود.

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد مهم‌ترین ویژگی اصلی این طرح، جامعیت آن است به نحوی که کلیه طرح‌های پژوهشی در قالب یک کل به هم پیوسته و منظومه تحقیقاتی تعریف شده‌اند. به عبارت دیگر طرح‌های پژوهشی که اجرا شده یا در آینده اجرا خواهند شد، دارای ریشه‌ای هستند که در صورت اتصال به این ریشه می‌توانند به اهداف مقرر نائل شوند و آن ریشه، طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی است که بر اساس مدل پژوهشی و مدل نظری و با مراقبت علمی، طرح‌های پژوهشی را به سوی اهداف مورد نظر هدایت می‌نماید.

مدل پژوهشی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی دارای سه وجه می‌باشد:

وجه اول؛ تولید مبانی و ادبیات نظری

در تولید مبانی نظری امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) از سه منبع بهره‌برداری شده است: نظریه‌های علمی تولید شده در جهان، منابع اسلامی و تاریخ ملی ایران.

در این بخش از تحقیقات به زیرساخت‌های علمی و فکری امنیت اجتماعی پرداخته شده است و آنچه که در جهان در این زمینه پدید آمده مورد شناسایی، نقد و ارزیابی قرار گرفته و سپس با تبیین و تفسیر امنیت اجتماعی از دیدگاه منابع اسلامی و نیز منابع تاریخ ملی، زمینه شکل‌گیری یک نظریه بومی فراهم شده است.

طرح‌های تحقیقاتی که در این وجه از مدل پژوهشی انجام گردیده است و یا در آینده اجرا خواهد شد، به شرح زیر تعیین شده‌اند:

▪ امنیت اجتماعی؛ نظریه‌ها، مفاهیم و مؤلفه‌ها.

۶ امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی

- امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام.
- تحلیل جامعه‌شناختی امنیت اجتماعی در ایران.
- روش‌شناسی پژوهش در امنیت اجتماعی.
- مطالعه تطبیقی امنیت اجتماعی در جهان.
- جامعه‌شناسی تاریخی امنیت؛ اندیشه‌ورزی و مدرنیته.
- فرهنگ اصطلاحات امنیت اجتماعی.
- مسئله‌یابی و شناسایی مهم‌ترین موضوعات و مسائل پژوهشی در حوزه امنیت اجتماعی در ایران.

وجه دوم؛ شناخت شاخصه‌ها و مؤلفه‌های امنیت و جامعه در ایران

بر اساس مطالعات نظری تولید شده در وجه اول مدل پژوهشی، مسائل جامعه ایران در زمینه امنیت جامعه شناسایی می‌شود. سپس هر یک از مسائل شناسایی شده، موضوع یک طرح پژوهشی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب تعداد قابل توجهی مسئله پژوهشی در بانک اطلاعاتی وجود خواهند داشت که می‌بایست مورد تحقیق علمی قرار گیرند و برای آن‌ها راه حل ارائه گردد. نتیجه این کنش‌های علمی و تحقیقاتی این است که شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی شناسایی شده و با توجه به تغییراتی که در طول زمان در جامعه به وجود خواهد آمد، این مسئله‌ها تغییر کرده و به تبع آن شاخصه‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت جامعه نیز تغییر خواهد نمود. به عبارت دیگر، بانک اطلاعاتی پویایی به دست می‌آید که دائماً ریزش و رویش خواهد داشت.

برخی از طرح‌های تحقیقاتی این وجه مدل پژوهشی عبارتند از:

- تحلیل ثانویه و فراتحلیل پژوهش‌های موجود.
- شاخص‌سازی امنیت اجتماعی در ایران.
- بررسی شناخت بحران‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی در ایران در دوران معاصر.
- طرح ملی پیمایش امنیت اجتماعی در ایران.
- بررسی و شناخت پیامدهای فرهنگی اجتماعی کاربرد اینترنت بر امنیت اجتماعی در ایران و ارائه راهبرد مناسب.
- بررسی و شناخت تعارض سنت و مدرنیسم و تأثیر آن بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیرات امنیتی قومیت‌ها و نیروهای گریز از مرکز.

- بررسی و شناخت میزان تأثیر فقدان «سیاست کنترل جرم» بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت نقش نهادهای واسط در امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت تأثیر فساد و رانت‌جویی بر امنیت اجتماعی.
- بررسی و شناخت جایگاه و نقش اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی بر امنیت اجتماعی.

وجه سوم؛ طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری امنیت جامعه

در حقیقت بسترسازی برای عملیاتی‌شدن نتایج تحقیقات در دو وجه دیگر، وجه طراحی مدل سیاست‌سازی و سیاست‌گذاری خواهد بود. یکی از آسیب‌های جدی تحقیقات در ایران فراهم نبودن شرایط بهره‌برداری و کاربست نتایج تحقیق - به دلیل متناسب نبودن سازمان و روش تحقیق و نیز فراهم نبودن بسترهای بهره‌برداری در ارکان اجرایی - است. مدل پژوهشی طراحی‌شده در طرح جامع از همان مرحله تحقیقات نظری، توجه و مراقبت لازم برای ایجاد قابلیت بهره‌برداری از نتایج تحقیق را داشته است.

طرح‌های این وجه مدل پژوهشی عبارت است از:

- طرح گسترش و ساماندهی نظام آموزشی و پژوهشی تخصصی درباره امنیت اجتماعی و تلاش برای نظریه‌پردازی در این زمینه.
- بررسی و شناخت نظام مدیریتی امنیت (سیاست‌سازی، سیاست‌گذاری و ...) در ارکان امنیتی کشور.
- طرح تشکیل دبیرخانه طرح ملی پیمایش به منظور رصد دائمی امنیت اجتماعی در ایران.
- طرح تشکیل دبیرخانه دائمی همایش علمی امنیت اجتماعی.

درباره کتاب

کتابی که پیش‌رو دارید، نتایج تحقیق یکی از پروژه‌های فاز اول منظومه تحقیقاتی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی تحت عنوان "امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام" است که هدف آن شناخت مفاهیم امنیت اجتماعی (جامعه‌ای) در چارچوب گفتمان اسلام و پیشنهاد اصول عملیاتی برای تقویت و تحکیم امنیت اجتماعی در جامعه اسلامی است. علیرغم فعالیت‌هایی که در تبیین امنیت از دیدگاه اسلام شده است لیکن کمتر با مدل و روش

⁶ Monitoring

علمی به این موضوع پرداخته شده است. تحقیق مذکور پس از دو سال تلاش علمی و تحقیق عمیق پایان یافته و گزارش پژوهشی آن توسط مجری تحقیق ارائه شده است. دین اسلام بنابر تعریف عملیاتی اسلام، مرکب از «مجموعه اعتقادات قلبی، باورهای عقلی و الگوهای رفتاری» است که منطبق با تعریف ارائه شده از سوی حضرت علی (ع) می‌باشد. بر همین اساس منظور از اسلام، عبارت است از مجموعه اصول مذکور در قرآن کریم، سنت و آنچه به اجماع از سوی بزرگان دین ارائه شده است. در تحقیق حاضر، با توجه به محدودیت‌های زمان و منابع، تأکید اصلی بر مکتب تشیع قرار دارد. افزون بر آن چون تفاسیر متعددی از تشیع وجود دارد که انجام تحقیق را دشوار می‌سازد، به منظور افزایش دقت بحث و امکان جمع‌نبودن موضوعات، تفسیر ارائه شده از سوی حضرت امام خمینی (ره) به دلیل جامعیت، به روز و کاربردی بودن آن مبنای بحث می‌باشد.

البته ادبیات نظری غربی در مدل نظری و الگوی پرداخت علمی و برخی مؤلفه‌ها و شاخصه‌ها و نظریه‌ها و مفاهیم می‌تواند و می‌باید مورد بهره‌برداری قرار گیرند. لیکن متناسب با نیازهای جامعه ایرانی اسلامی بایستی مورد نقد و ارزیابی قرار گیرند. بنابراین این پروژه تحقیقاتی در کنار دو پروژه تحقیقاتی دیگر «تحلیل جامعه شناختی امنیت در ایران با تأکید بر رویکرد تاریخی» و «امنیت اجتماعی: مفاهیم، مؤلفه‌ها و نظریه‌ها» یک مدل نظری ایرانی اسلامی را در حوزه امنیت جامعه‌ای (Societal Security) پدید خواهند آورد.

مهم‌ترین هدفی که در این تحقیق دنبال می‌شود طراحی یک مدل نظری برای یک مبحث اجتماعی در فضای دینی و توحیدی است.

نکته بدیع و نوپدید این تحقیق پرداخت روش‌شناختی آن برای طرح مباحث دینی، الهی و توحیدی در حوزه‌های اجتماعی است که نظریه‌های سکولار غربی فاقد این مزیت می‌باشند. امید است نتایج این پژوهش، زمینه‌ساز تحقیقات و مطالعات گسترده‌تری از حیث روش‌شناختی در طرح مباحث دینی در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و خصوصاً امنیت‌پژوهی باشد.

محقق این اثر، استاد گرامی آقای دکتر اصغر افتخاری است و سیاست‌گذاری و هدایت علمی آن را شورای علمی و راهبردی گروه آقایان دکتر قدیر نصری، دکتر سیدمحمد میرسندسی و دکتر سعید مجردی به مدیریت اینجانب بر عهده داشته‌اند. ناظر تحقیق

حجت‌الاسلام رضا غلامی بوده و آقای دکتر قدیر نصری تحقیق را داوری کرده‌اند که از این فرهیختگان محترم تقدیر می‌شود.

مجموعه آثار گروه

گروه پژوهشی جامعه و امنیت در اجرای مرحله نخست طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی، مجموعه‌ای از طرح‌های تحقیقاتی و فعالیت‌های پژوهشی را به انجام رسانده و نتایج حاصل در قالب ده جلد کتاب آماده شده که تاکنون هشت جلد آن چاپ و منتشر شده است. عناوین کتاب‌ها به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- درآمدی نظری بر امنیت جامعه‌ای، محقق: قدیر نصری. (چاپ اول، ۱۳۹۰)
- ۲- مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی امنیت، تألیف: بیل مک سویینی، مترجمین: محمدعلی قاسمی و محمدرضا آهنی. (چاپ اول، ۱۳۹۰)
- ۳- جامعه‌شناسی تاریخی امنیت در ایران، محقق: سیدمحمد میرسندسی. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۴- ترجمان جامعه و امنیت (جلد اول): مجموعه مقالات، مترجم: علیرضا طیب. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۵- ترجمان جامعه و امنیت (جلد دوم): خشونت قومی و محظور امنیتی، مترجم: عسگر قهرمانپور. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۶- تأثیر اینترنت بر امنیت اجتماعی در ایران، محقق: سعید مجردی. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۷- پژوهش‌نامه امنیت اجتماعی؛ رویکردی ایرانی، مجموعه مقالات تألیفی. (چاپ اول، ۱۳۹۱)
- ۸- امنیت اجتماعی از دیدگاه اسلام، محقق: اصغر افتخاری. (چاپ اول، ۱۳۹۲)
- ۹- فرهنگ توصیفی اصطلاحات امنیت، محققین: فرزاد پورسعید و محمد جهانتاب.
- ۱۰- تحلیل بحران‌های مؤثر بر امنیت اجتماعی، محققین: محمود عسگری و عبدالرضا امیری.

پدیداری این مجموعه در مراحل تحقیق و انتشار حاصل تلاش جمعی و کار گروهی مستمر در مدتی بیش از پنج سال است. حمایت و تدبیر مسئولان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به ویژه آقای دکتر مهدی گلشنی رئیس سابق و آقای دکتر آیت‌اللهی ریاست پژوهشگاه، آقای دکتر محسن خلیجی معاون پژوهشی سابق و آقای دکتر شهرام یوسفی فر معاون پژوهشی پژوهشگاه، در مراحل مختلف اجرای طرح جامع، همراه و

راهنمای گروه بوده است.

سیاست‌گذاری و نظارت علمی بر فعالیت‌های پژوهشی طرح جامع توسط شورای علمی طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی متشکل از آقایان دکتر محسن خلیجی، دکتر اصغر افتخاری، دکتر احمد کتابی، دکتر بیوک محمدی، دکتر سیدمحمد میرسندسی، سعید مجردی، دکتر حاکم قاسمی، دکتر خسرو قبادی، دکتر محمدرضا جوادی یگانه، حجت‌الاسلام رضا غلامی، دکتر نادر نوروزی، محمدعلی مینایی و نیز گروه ناظر طرح متشکل از آقایان دکتر محسن خلیجی، دکتر مظفر نامدار، دکتر محمدعلی فتح‌اللهی و دکتر حمید تنکابنی صورت گرفته است. برنامه‌ریزی، هدایت و کنترل فعالیت‌های پژوهشی در گروه پژوهشی جامعه و امنیت در طول اجرای طرح جامع توسط شورای علمی و راهبری گروه به عضویت اینجانب و آقایان دکتر اصغر افتخاری، دکتر قدیر نصری، دکتر سید محمد میرسندسی، سعید مجردی و کارشناسان پژوهشی گروه، آقای یوسف قمری و خانم‌ها زهرا نوایی لواسانی و فاطمه‌پناه دفتری به انجام رسیده است. ضمن اینکه شایسته است از نقش مؤثر آقای دکتر رضا سیف‌اللهی در شکل‌گیری طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی تقدیر نمود.

امید است کتاب حاضر و مجموعه آثار این گروه که حاصل اجرای طرح جامع مطالعات امنیت اجتماعی است مورد استفاده و بهره‌برداری علاقمندان به رشته نوپدید امنیت جامعه‌ای، سازمان‌ها و مسئولان دست‌اندرکار امنیت در کشور قرار گیرد. نقد و ارزیابی اساتید و صاحب‌نظران و اعلام نظرات به سایت گروه به نشانی www.csss.ir و ایمیل: csss88pazhuhesh@gmail.com به تقویت و تکمیل مطالعات حوزه جامعه و امنیت کمک کرده و موجب امتنان و مورد استقبال گروه و محققان قرار خواهد گرفت.

محمدعلی مینایی - مدیر گروه پژوهشی جامعه و امنیت

بهار ۱۳۹۲

دیباچه مؤلف

«کتاب آنزله ایلیک مبارک لیدبروا آیاته ولیندکر اولوالالباب» (قرآن کریم. سوره مبارکه ص (۳۸). آیه شریفه ۲۹).

«کتابی که ما بر تو نازل نمودیم، کتابی مبارک است تا در آیات آن بیاندیشید و خردمندان از آن پند گیرند».

فرصت یک دهه‌ای حاصل آمده برای نگارنده جهت تحقیق و تألیف در حوزه «مطالعات امنیتی»، غنیمی بس بزرگ و نعمتی ارزنده از ناحیه حضرت حق می‌باشد که امکان طرح ایده «نظریه بومی امنیت» را به محقق و ارایه نظریه «امنیت ایجابی و سلبی» و اقبال خوب نویسندگان داخلی به آن، نشان داد که می‌توان - و باید - به ظرفیت‌های نهفته فرهنگ اسلامی - ایرانی بیش از پیش تکیه نمود و از این طریق اصول راهنمای تازه‌ای را برای امنیت پژوهی مطرح ساخت. این ملاحظه و حساسیت‌های مربوط به گفتمان اسلامی، محقق را بر آن داشت تا «مطالعه بین رشته‌ای امنیت» را با توجه به حوزه «معارف اسلامی» پی‌گیری نماید. نتایج اولیه به صورت سلسله مقالاتی در «فصلنامه مطالعات راهبردی» منتشر گردید که توجه ناقدان و پژوهشگران امنیتی را جلب و در نتیجه زمینه اصلاح و ارتقای آنها برای نگارنده حاصل آمد.^۱ البته این مقطع پژوهی به درازا کشید و بیش از چهار سال زمان بُرد تا زمینه و فرصت لازم برای پرداختن به رویکرد اسلامی - مطابق الگویی که در این اثر آمده - فراهم آید. در سال ۱۳۸۷ و به دعوت «گروه پژوهشی جامعه و امنیت» (وابسته به پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)، طرح تحقیقاتی «امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی» تعریف و آغاز گردید. انجام این مهم بدون مساعدت افراد و سازمان‌هایی خاص ممکن نبود که اگر چه ذکر نام همگی آنها میسر نمی‌باشد، اما در این میان یاد چند مورد ضرورتی ویژه دارد:

نخست لازم است از حضرت آیت الله مهدوی کنی یاد نمایم که توفیق شاگردی در دانشگاه امام صادق (ع) و بهره‌مندی از آموزه‌های این دانشگاه را به لطف الهی و همت آن عالم ربانی داشته‌ام. بی‌شک رویکرد حاکم بر اثر حاضر محصول تربیت علمی حاصل آمده از حضور در این دانشگاه است. لذا اگر حُسنی در آن دیده می‌شود، به ظرفیت بالای مکتب

^۱ برای مطالعه این مقالات رجوع شود به شماره‌های ۲۵ تا ۳۰ از فصلنامه مطالعات راهبردی.

علمی امام صادق (ع) اختصاص دارد و نقصان‌های احتمالی به توان علمی مؤلف باز می‌گردد.

دیگر باید از «پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی» که مسئولیت اصلی پروژه ملی «امنیت اجتماعی» را بر عهده دارد و طی چند سال گذشته برنامه جامع و وسیعی را برای بررسی و تحلیل نظری - کاربردی «امنیت اجتماعی» طراحی و اجرایی نموده، یاد کرد. در همین راستا لازم است از مدیر پروژه ملی «امنیت اجتماعی» جناب آقای محمدعلی مینایی تشکر کرد که وقت زیادی را صرف به سامان شدن این پروژه کلان نمودند. در این مسیر آقایان قمری و پناهی و سرکار خانم نوایی هر یک بخشی از امور اجرایی را بر عهده داشتند که جا دارد از زحمات تمامی آنها تقدیر گردد. اما اعضای محترم شورای علمی و راهبری که در نهایی شدن طرح پژوهشی حاضر، سهم بالایی دارند، بسیاریند که ذکر نام تمامی آنها میسر نیست. از این میان آقایان مجردی، دکتر قدیر نصری و دکتر میرسندسی، لطفی دو چندان داشته‌اند که ذکر نام‌شان را ضروری می‌سازد. دوست و محقق گرامی جناب آقای حجت‌الاسلام غلامی، که زحمت مطالعه تمامی فصول را متقبل شده‌اند، خدمتی قابل توجه نموده و نکاتی اصلاحی و انتقادی را ارائه نمودند که در بهبود محتوایی اثر نقش به‌سزایی داشته است. از خدای متعال برای ایشان توفیق روزافزون را خواستارم. همچنین لازم است از دقت نظر و ویراستار ادبی محترم سرکار خانم دفتری تشکر گردد که در روانی متن، مساعدتی در خور نمودند.

انجام امور اجرایی چون تایپ، نمونه‌خوانی و طراحی جداول مدیون زحمات آقایان عبداللهی، قمری و عرب است که با رعایت دو اصل سرعت و دقت توانستند متن را به موقع آماده و جهت طی مراحل بعدی عرضه دارند؛ از این دوستان گرامی نیز کمال تشکر را دارد. لازم است در اینجا ذکر خاصی از مساعدت ویژه همسر و فرزندم نمایم که با تقبل سهم بیشتری از مسئولیت خانواده و مدیریت مناسب آن، آرامش لازم را که موهبتی الهی است، به نگارنده ارزانی داشتند تا تحقیق و نگارش این اثر را به پایان برساند. به طور قطع ایشان در ثواب این اقدام، شریک هستند.

در پایان و به رسم ادب علمی باید اعلام نمود که آنچه از اسامی ذکر شد، دلیلی است برای محاسن این اثر، اما کاستی‌ها و نقصان‌های احتمالی متوجه صاحب قلم بوده و از ناقدان ناصح تقاضا دارد آنها را به مؤلف هدیه نمایند تا در ویرایش‌های بعدی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. امید آن که در توسعه «علم دینی» بیش از پیش توفیق رفیق راه باشد.

«و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت»

اصغر افتخاری

فصل اول

مقدمه

کلیات

اگر چه ورود به هر حوزه پژوهشی نیازمند تبیین اصولی کلی است که راهنمای بحث هستند، اما این ضرورت در خصوص موضوعاتی که از پیشینه تحقیقاتی گسترده‌ای برخوردار نیستند و یا اینکه بیانگر رویکردی تازه هستند، به مراتب بیشتر است. موضوع «امنیت اجتماعی شده در گفتمان اسلامی» بداعت و اهمیتی کاربردی دارد، بنابراین می‌بایست مقدماتش به صورت مبسوط و مستند تبیین و تشریح گردد. فصل حاضر عهده‌دار چنین وظیفه‌ای است.

۱-۱. طرح مسئله

«قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَاِذَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (قرآن کریم، سوره مبارکه البقره (۲). آیه شریفه ۳۸)

«به ایشان گفتیم که همگی تان از بهشت خارج [و به زمین] فرود آید تا آن‌گاه که از سوی من برای شما راهنمایی جهت هدایت آید. پس هر آن کس که از راهنمایی‌های ارسالی از سوی من تبعیت نماید، نه هرگز دچار ترس شود و نه او را نگرانی باشد»
چنان که در این آیه شریفه به تصریح آمده، «امنیت» نخستین موضوعی است که خداوند متعال در پس از جریان «هبوط»^۱ به آن توجه داده است.^۲ دلیل این امر نیز آن است که:

اولاً - مقام خلافت و تصدی قدرت موقعیتی خطیر به شمار می‌آید، تا آنجا که فرشتگان پس از مطلع شدن از اراده الهی مبنی بر معرفی انسان به عنوان «خلیفه الهی» بر روی زمین، به همین نکته اشاره کرده و به عنوان اولین مسئله و مهم‌ترین دغدغه از «ناامنی ناشی از خلافت انسانی» پرسش می‌نمایند:

«وَ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً قَالُوْا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَ یَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّیْ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ»

(قرآن کریم، سوره مبارکه البقره (۲). آیه شریفه ۳۰)

«و آن هنگام که خدای تو [ای پیامبر]، به فرشتگان گفت: همانا بر آن هستم تا بر روی زمین خلیفه‌ای را نصب نمایم. فرشتگان گفتند: آیا در زمین کسی [به خلافت] قرار می‌دهی که در آن فساد نموده و خون‌ها می‌ریزد؟ و این در حالی است که ما به ذکر و یاد تو، ترا تسبیح گفته و تقدیس می‌نماییم. خداوند فرمود: همانا من چیزی را می‌دانم که شما نمی‌دانید»

چنان که در این مکالمه مشاهده می‌شود، تأکید خداوند نه بر خلق «انسان» بلکه بر «جعل مقام خلافت» است و از این ناحیه نیز خلافت مورد توجه فرشتگان قرار گرفته و وجوه ناامنی‌ساز آن مورد پرسش واقع می‌شود که خداوند متعال بدون نفی نمودن «این واقعیت‌ها»، مجدداً خلافت انسانی را تأیید و مورد تأکید قرار می‌دهد.^۳

ثانیاً - «ناامنی» به عنوان یک «واقعیت» که با ماهیت «حیات دنیوی» آمیخته است، مورد تأکید حضرت حق قرار گرفته و خداوند متعال از آن حیث که خود خالق کل هستی هست، این ویژگی دنیای مادی را نفی نکرده، بلکه «طبیعی» هم دانسته است:

«فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ» (قرآن کریم، سوره مبارکه البقره (۲)، آیه شریفه ۳۶)

«پس شیطان آن دو (آدم و حوا) را دچار لغزش ساخته و [از حق و صواب] منحرف و دور ساخت. پس آنها را از آنجا که در آن بودند، خارج ساخت. و ما به ایشان گفتیم: [از بهشت] فرود آید. برخی از شما دشمن برخی دیگر خواهید بود و شما در زمین تا به پایان [= زمان مرگ‌تان] مستقر و بهره‌مند خواهید بود».

کاربرد واژه «عدو» (دشمن) که ظهور در «ناامنی» دارد، مؤید این برداشت بوده و حکایت از آن دارد که «دشمنی» و «تعارض» از ویژگی‌های ماهوی حیات در زمین است.^۴ در چنین فضایی است که خداوند متعال از «امنیت» سخن گفته و «ایمنی» را ویژه آن دسته از افرادی می‌داند که به «هدایت الهی» گوش فرا داده و در آن راه گام نهاده‌اند. چنین افرادی از هر دو گونه اصلی ناامنی (فیزیکی و روانی) که امروزه با عناوین «تهدیدات سخت»^۵ و «تهدیدات نرم»^۶ از آنها تعبیر می‌شود [۱]، در امان می‌باشند. کاربرد واژه «خوف» بر بُعد سخت‌افزاری ناامنی دلالت دارد و بررسی مصادیق کاربردی آن در قرآن

کریم گواه این مدعاست؛ چنان که «حُزن» وجه روانی و نرم‌افزاری ناامنی‌ها را پوشش می‌دهد.^۷

بر این اساس مشخص می‌شود که توجه به مقوله امنیت و پرسش از سطوح مختلف آن (اعم از فردی، جمعی، اجتماعی، ... و یا سیاسی، اقتصادی، ...) مسئله‌ای اساسی و بنیادین به شمار می‌آید که نه تنها اسلام، بلکه سایر مکاتب نیز به دلیل ارزشمندی و اولویت آن به نوعی «امنیت» و نحوه تحصیل و تقویت آن را مدنظر قرار داده‌اند. حساسیت این موضوع تا آنجاست که می‌توان ادعا کرد: هیچ مکتبی نیست که داعیه اداره حیات اجتماعی انسان را داشته باشد، اما به موضوع مهم امنیت نپرداخته باشد. به همین خاطر است که در بحث از اسلام نیز می‌توان بین دو رویکرد متحجر و مترقی تفکیک قائل شد. رویکرد مترقی، قائل به توان‌مندی اسلام جهت پاسخ‌گویی به نیازهای اصلی جامعه انسانی در هر عصر و زمانه‌ای است و آن را از انحصار کاربردی به شرایط و مقتضیات عصر نزول خارج می‌داند. به همین دلیل است که اسلام را متحول و پویا (و نه متصلب و منجمد) می‌بیند. از این حیث تحقیق حاضر مبتنی بر رویکرد تحلیلی و شناختی شناسانه امام خمینی (ره) به اسلام می‌باشد که در عین پای‌بندی به الگوی شناختی موسوم به «فقه جواهری»، آن را پویا و رعایت‌کننده مقتضیات زمانی و مکانی می‌داند (نگاه کنید به جعبه اطلاعات شماره ۱-۱)

جعبه اطلاعات شماره ۱-۱: جامعیت مکاتب و توجه به موضوع امنیت

● حضرت امام (ره) در مقام تبیین ماهیت مکتب اسلام به این موضوع اشاره داشته و معتقد هستند که اصولاً مکتب موقعی جامع و کامل خواهد بود که بتواند برای کلیه نیازهای اصیل و اولیه انسان پاسخی در خور داشته باشد؛ در غیر این صورت جامعیت مکتب مورد سؤال و تردید است. از این منظر، امنیت به عنوان یک نیاز فطری و اولیه، حتماً باید مورد تحلیل و تجویز مکتب قرار گیرد. امام خمینی (ره) با همین رویکرد است که می‌فرماید: «از طرف دیگر احکامی که راجع به حفظ نظام اسلام و دفاع از تمامیت ارضی و استقلال امت اسلام است، بر لزوم تشکیل حکومت [اسلامی] دلالت دارد... آیه و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه... دستور می‌دهد که تا حد امکان نیرومند و

آماده باشید تا دشمنان نتوانند به شما ظلم و تجاوز کنند. ما متحد و نیرومند و آماده نبودیم که دستخوش تجاوزات بیگانه شده، می‌شویم و ظلم می‌بینیم» (موسوی خمینی، بی‌تا: ۳۳-۳۲).

● بررسی دیدگاه‌های فقها و اندیشمندان مسلمان نیز نشان می‌دهد که به‌رغم تفاوت‌هایی که در تبیین چیستی و چگونگی نظام سیاسی اسلام داشته‌اند، همگی در اصل و ضرورت «تأمین امنیت» به‌واسطه نظام سیاسی اسلام اتفاق نظر دادند. به‌عبارت دیگر، امنیت به‌مثابه نیازی فطری در سطوح فردی، جمعی و ملی مد نظر داشته و اسلام را در ارتباط با آن صاحب دیدگاه و نظر می‌دانند (اخوان کاظمی ۱۳۸۶).

● امام خمینی (ره) در خصوص اصالت فقه جواهری با رعایت اصل جامعیت اسلام و ضرورت توجه به مقتضیات هر زمانه فرموده‌اند: «اینجانب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری هستم و غفلت از آن را جایز نمی‌دانم. اجتهاد به همان سبک صحیح است. ولی این بدان معنی نیست که فقه اسلامی پویا نیست. زمان و مکان، دو عنصر تعیین‌کننده در اجتهادند. مسئله‌ای که در قدیم دارای حکمی بوده است، حکم جدیدی پیدا می‌کند. مجتهد باید به مسائل زمان خود احاطه داشته باشد» (موسوی خمینی ۱۳۶۱، ج ۲۱: ۹۶).

این موضوع به دلیل اهمیت در کنگره‌ای مستقل با عنوان «بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی (ره): نقش زمان و مکان در اجتهاد» مورد بررسی همه‌جانبه قرار گرفته که نتایج آن در قالب مجموعه‌ای ۱۴ جلدی منتشر شده است (جمعی از نویسندگان ۱۳۷۴).

ضرورت‌هایی از قبیل آنچه آمد، منجر شد تا حجم قابل قبولی از متون تخصصی در ارتباط با امنیت شکل گرفته و امروزه به ما امکان آن را می‌دهد تا از وجود رشته‌ای به نام «مطالعات امنیتی»^۸ سخن گفته و به تعبیر بوزان^۹ در «مردم، دولت‌ها و هراس» دیگر آن را یک «مفهوم توسعه نیافته» ارزیابی نماییم (بوزان ۱۳۷۸: ۲۵-۱۵). با این حال نباید این نکته را از نظر دور داشت که توسعه مفهومی - کاربردی رخ داده در خصوص «مطالعات امنیتی» متوازن و یکدست نبوده و امروزه ما با مفاهیم و اصطلاحات تازه‌ای از

خانواده «امنیت» روبرو هستیم که همچنان در جامعه ما «توسعه نیافته» هستند.^{۱۰} از آن جمله می‌توان به «امنیت اجتماعی شده»^{۱۱} اشاره داشت. به همین خاطر در تحقیق حاضر، تلاش می‌شود تا این موضوع از منظری اسلامی و در حد گفتمان‌های تخصصی رایج مورد تحلیل قرار گیرد و از این ره‌گذر «شناخت تازه و جامعی» از «امنیت اجتماعی شده» متناسب با گفتمان اسلامی، ارائه گردد. به عبارت دیگر نیل به درکی «اسلام بنیاد» از «امنیت اجتماعی شده» که متناسب با مقتضیات زمانی و مکانی عصر حاضر باشد، ضرورتی مهم است که در این پژوهش به آن خواهیم پرداخت.

۲-۱. نوع مطالعه

اگر چه دغدغه امنیت از حیث تبارشناختی با اسطوره آفرینش همزاد است، اما معنای این سخن تکوین مطالعات امنیتی در سپیده‌دمان شکل‌گیری دانش انسانی نیست؛ به عبارت دیگر «مطالعات امنیتی» محصول مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌های علمی و روش‌های پژوهشی بوده که به تدریج و در گذر تکوین و رشد «دانش بشری» پدیدار گشته‌اند. به همین خاطر است که در ارتباط با تاریخ پیدایش مطالعات امنیتی، اختلاف نظر بوده و از دوره «جنگ‌های پلویونزی»^{۱۲} تا وقوع جنگ‌های جهانی نوسان دارد (افتخاری ۱۳۸۱: ۳۳-۳۶). آنچه در اینجا مهم می‌نماید نه تعیین تاریخ این حوزه مطالعاتی، بلکه تحلیل روشی آن است که برای ما مشخص می‌سازد انواع رویکردهای اتخاذ شده برای تحلیل و شناخت امنیت کدامند. اهمیت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که «نوع پژوهش»، اهداف مترتب بر آن را تحت تأثیر قرار داده و معلوم می‌سازد که چه سطح یا بُعدی از «امنیت اجتماعی شده» قرار است به تحلیل گذارده شود.

چنان که می‌دانیم امنیت اصولاً پدیده‌ای چند بُعدی، پیچیده، نسبی، زمینه‌وند و متحول است (ربیعی ۱۳۸۳: ۱۱-۳) که می‌طلبد در مقام تحلیل و شناخت موضوع پژوهش‌های مختلفی قرار گیرد تا بتوان مستند به نتایج برآمده از آنها به تصویری جامع‌تر و کاربردی‌تر از آن دست یافت. از این منظر مطالعات امنیتی را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم نمود:

۱-۲-۱. مطالعات رشته‌های امنیت

اگر رشته‌ها را «حوزه‌های مشخصی از ساختارهای انتظام یافته و منظم دانش [بدانیم] که هر کدام بنا به ماهیت و سهم خویش با طرح پرسش‌های مشخص و تخصصی به شناسایی و فهم جزئی خاص از پدیده‌ها، مسائل و موضوعات و ارائه چشم‌اندازهای مشخص می‌پردازند» (خورسندی طاسکوه ۱۳۸۷: ۲۵)، در آن صورت می‌توان «مطالعات رشته‌ای امنیت»^{۱۳} را آن دسته از پژوهش‌هایی دانست که بر اساس مؤلفه‌های بنیادی، زبانی، ارزشی، تلفیقی و ربطی معین و مشخص به بررسی «امنیت» پرداخته‌اند. [۲] برای مثال مطالعات روان‌شناسانه، اقتصادی، منطقه‌ای، و... که هر کدام در قلمرو رشته‌ای معین به تحلیل چستی و یا تجویز راهبرد امنیتی پرداخته‌اند از آن جمله هستند.

۱-۲-۲. مطالعات میان رشته‌ای امنیت

«مطالعات میان رشته‌ای امنیت»^{۱۴} از حیث مبنا و اصول تابع تعریف ارائه شده از «میان رشته‌ای» می‌باشد. اگر «میان رشته‌ای» را فرآیندی تعاملی از چند رشته مختلف بدانیم که در تعاملی فزاینده و خلاق به فهم جامع‌تر موضوع و حل مسائل می‌پردازد (علوی‌پور و همکاران ۱۳۸۷: ۵۹) در آن صورت می‌توان تمایزهای رویکردی آن را از مطالعات رشته‌ای درک نمود. بر این مبنا چند ملاحظه به صورت توأمان مدنظر خواهند بود که عبارتند از: گستردگی و چند وجهی بودن مسائل، موضوعات و پدیده‌های گوناگون انسانی، اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، فیزیکی و فنی، پیچیدگی روابط و مناسبات میان عناصر مختلف تولید دانش، نقش‌آفرینی فزاینده مؤلفه‌های زمینه‌ای و فرهنگی در بررسی‌های علمی، ضرورت‌ها و ظرفیت‌های معرفتی مربوط به شیوه شناخت پدیده‌ها و مدیریت آنها، و بالاخره ضرورت‌های اقناعی مربوط به عامل شناسا که اقتضای پرداختن از منظری میان رشته‌ای به تحلیل و شناخت «امنیت» را دارد (خورسندی طاسکوه ۱۳۸۷: ۵۸-۵۵).
تحقیق حاضر در زمره دسته نخست از مطالعات امنیتی قرار دارد. دلیل این امر آن است که:

الف. امنیت اجتماعی شده به عنوان یک «موضوع» از غنای علمی لازم برخوردار نیست و این در حالی است که کاربرد آن بسیار متداول است. بنابراین نخستین اقتضای بحث